

MÖVZU 15. TƏHSİLDƏ PSIXOLOCI XİDMƏTİN İSTİQAMƏTLƏRİ

PLAN:

1. Psixoloji maarifləndirmə
2. Psixoloji diaqnostika
3. Psixoloji profilaktika
4. Psixoloji korreksiya
5. Psixoloji konsultasiya

1. Təhsil sistemində praktik psixoloji xidmətin strukturunda psixoloji **maarifləndirmə işi** özünəməxsus yer tutur. Onun **əsas məqsədi** təhsil sistemində daxil olan müxtəlif tipli müəssisələrdə çalışan müəllim və tərbiyəçiləri psixologiya elminin son nailiyyətləri ilə tanış etməkdən, pedaqoq və valideynləri uşaqların inkişafında və davranışında müşahidə edilən normadan kənara çıxma halları haqqında məlumatlandırmaqdan ibarətdir.

Deməli, təhsil müəssisəsində psixoloji maarifləndirmə işi təhsilləndiriji və profilaktik məqsəd daşıyır. Təhsilləndiriji maarifləndirmə istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər sırasında xüsusi hazırlığı olmayan şəxslərlə **terminoloci sahədə** görülən işlər mühüm yer tutur.

Maarifləndirmə sahəsində görülən işlərin əsas təşkilat forması qrup şəklində aparılan işlərdir. Bunların sırasında mühazirələr, söhbətlər, diskussiya xarakterli disputlar, seminarlar, treninqlər və s. əsas yer tutur.

Qeyd olunan maarifləndiriji tədbirlərin həyata keçirilməsinin əsas vasitəsi verbal-kommunikativ vasitələrdir. Bu jür təsir formaları **monoloci** (mühazirə), **dioloci** (diskussiya) və **qrup** (disputlar) ünsiyyətinin imkanları nəzərə alınmaqla təşkil olunur.

Praktik psixoloq müəllim, tərbiyəçi və valideynlər arasında müxtəlif formada maarifləndirmə işi aparmaqla onların «Uşaq psixologiyası», «Ailə psixologiyası», «Ünsiyyət psixologiyası» və s. kimi konkret bilik sahələri ilə tanış edir uşaqların inkişafı, təlim və tərbiyəsi, Pedaqoji təsir üsullarının psixoloji xüsusiyyətləri ilə tanış edir, yaranan münaqişələrin həlli yolları haqqında məsləhətlər və tövsiyələr verir.

Valideynlər arasında aparılan maarifləndirmə işində aşağıdakı problem mövzular müzakirə edilir:

- uşaqların bağçaya adaptasiyası və məktəbə hazırlanması ilə bağlı məsələlər;
- uşaqların jinsi identifikasiyası və psixoseksual inkişafı ilə əlaqədar mövzular;
- texniki informasiya mənbələrindən istifadə ilə əlaqədar məsələlər.

Bir sözlə, maarifləndirmə işinin əsas mahiyyəti insanın psixi inkişafı şərtləri və qanunauyğunluqları, psixologiya elminin müasir vəziyyəti ilə tanışlıqdan ibarətdir.

Bu sahədə iş aparan psixoloq uşaqlarda və valideynlərdə psixoloji biliklərin əhəmiyyəti, formalaşmaqda olan insana psixoloji yardımın faydası haqqında təsəvvürlər formalaşdırır, Pedaqoji prosesdə uşaqların yaş və fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasının zəruriliyini əsaslandırır.

2. Psixoloji diaqnostika praktik psixologiyanın fərdin psixi inkişaf səviyyəsi, xüsusiyyətlərini dəqiq qiymətləndirmək üçün metodologiya və metodlar sistemini nəzəri jəhətdən işləyib hazırlayan xüsusi sahəsidir.

Psixodiaqnostika integrativ elmi-texnologiya fənni olub, diferensial psixologiya və test yaradıcılığının riyazi texnologiyası üzrə elmi nəzəriyyəyə istinad edir. Psixodiaqnostika bu yolla konkret praktik məsələlərin həlli üçün psixodiaqnostik metodikalar yaradır və onlardan istifadə edir.

Bu metodikalarla psixoloji diaqnozun qoyulması sınımlanan şəxs haqqında kifayət qədər sürətli və etibarlı şəkildə məlumatların əldə edilməsini təmin edir.

Psixodiaqnostikanın əsas məqsədi fərdin psixi və şəxsi inkişafını tam təmin etməkdən ibarətdir:

Psixodiaqnostika təcrübəsində fərdin əldə etdiyi psixi inkişaf səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün aşağıdakı ümumi vəzifələr həll edilir:

* hər hansı psixi xassə və keyfiyyətin inkişaf səviyyəsinin aşkarlanması;

* müəyyən yaş mərhələsində psixi xassə və keyfiyyətlərin yaranması və onun inkişaf dinamikasının müəyyənləşdirilməsi;

* fərdin və qrupun bu və ya digər fəaliyyət sahəsində, məsələn, öz xidməti vəzifəsinin icrası üçün onun peşə yararlığının müəyyənləşdirilməsi;

* fərdin və ya qrupun gələcək həyat yolunun seçilməsi, gələcək özünütəhsil üçün tövsiyələrin işlənilməsi.

Psixodiaqnostika üzrə ixtisaslaşmış praktik psixoloqun başlıca vəzifəsi təhsil sistemində uşaqların və yaşlı adamların psixologiyası və davranışını etibarlı diaqnostik müayinə metodları vasitəsi ilə ölçüb qiymətləndirməkdən və buna əsaslanan ixtisaslı psixoloji xarakteristikalar və tövsiyələr hazırlamaqdan ibarətdir.

Bu istiqamət üzrə peşəkar praktik xidmət göstərən psixoloq təcrübədə yalnız bu və ya digər psixodiaqnostik metodikaların tətbiqi texnikasını bilməklə kifayətlənə bilməz. O, həm də psixodiaqnostik nəzəriyyəyə dərinindən bələd olmalı, onun inkişaf mərhələlərini bilməlidir.

Praktik psixodiaqnostika üzrə mütəxəssisdən psixoloji müayinə vasitəsi ilə əldə edilən nəticələri elmi jəhətdən təhlil etmək, onların korreksiya imkanlarını müəyyənləşdirmək bəjarığı, integrasiya-nəticələri standart normalarla müqayisə etmək qabiliyyəti tələb olunur.

3. Psixoloji profilaktika məsləhət vermə məntəqələri, «inam telefonları» və digər təsisatlar vasitəsi ilə psixi jəhətdən sağlam, lakin ehtiyacı olan adamlara

psixoloji yardımın göstərilməsini əhatə edən vahid psixoloji xidmətin ayrılmaz tərkib hissələrindən və ən mühüm istiqamətlərindən biridir.

O, təhsil müəssisələrində təhsil alanların, tərbiyə olunanların qarşılaşdığı maneə və çətinliklər haqqında vaxtında xəbərdarlıq edilməsi və onların qarşısının alınması məqsədi ilə Pedaqoji işçilər və valideynlər üçün konkret tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasını nəzərdə tutan fəaliyyət sahəsidir.

Müasir psixoloji profilaktikanın əsas vəzifəsi adamlara istehsalat, təhsil, idman, ailə, biznes və s. kimi sahələrdə, böhranlı vəziyyətlərdə, ekstremal şəraitlərdə zəruri köməyin göstərilməsindən ibarətdir.

Psixoloji profilaktika uşağın inkişafında arzuolunmaz anomaliya və qüsurların irəlilədən qarşısını almağa yönəlmiş qabaqlayıcı tədbirlər sistemidir. Praktiki psixoloq psixoprofilaktik işlər vasitəsi ilə müəllim və tərbiyəçilərdə, valideynlərdə və ya onları əvəz edən şəxslərdə ümumi psixoloji mədəniyyət formalaşdırır.

Psixoprofilaktik istiqamətdə iş aparan psixoloq aşağıdakı konkret tədbirləri həyata keçirir:

- müəllimlər və şagirdlər arasında Pedaqoji-psixoloji bilikləri təbliğ edir;
- psixologiya üzrə dərnek və ya maraq kursu təşkil edir və ona rəhbərlik edir;
- şagirdlərin şəxsiyyətinə mənfi təsir edən zəruri mənbələri aşkara çıxarır, Pedaqoji kollektiv üçün onların təcrid edilməsi və ya neytrallaşdırılmasına yönəlmiş tövsiyələr hazırlayır;
- qayğıdan kənar qalmış, qabiliyyəti olan baxımsız uşaqları aşkara çıxarır, onların inkişafı məqsədilə müəllimlər üçün fərdi planlar tərtib edir;
- Pedaqoji kollektiv üzvlərinin psixoloji jəhətdən yüklənməsinin qarşısını almaq məqsədilə məktəb rəhbərliyinə xəbərdarlıqlar edir, bu sahədə müstəqil iş aparır⁴
- müəllimlər və tərbiyəçilərlə birlikdə uşaqlar və şagirdlərin təhsil müəssisəsinə adaptasiyası üzrə elmi jəhətdən əsaslandırılmış proqramlar işləyib hazırlayır və onların həyata keçirilməsində iştirak edir;
- sinif müəllimlərinə şagirdlərlə fərdi iş proqramlarının tərtib edilməsi məsələlərində məsləhətlər verir.

Deməli, **psixoprofilaktika** təlim, tərbiyə və inkişafda ləngimə, geridəqalma hallarının, xarakterdə xohagəlməz əlamətlərin, meyllərin təzahürünü vaxtında qarşısının alınmasına yönəlmiş fəaliyyət metodlarının sistemidir.

Psixoloji profilaktikanın əsas məqsədi insanlarda psixoloji müdafiə bacarıqlarını formalaşdırmaqdan, psixi və davranış sahəsində meydana çıxan qüsurların aradan qaldırılması üçün müvafiq qabaqlayıcı tədbirləri müəyyənləşdirmək və həyata keçirməkdən ibarətdir.

4. Psixoloji korreksiya təhsil sistemində ən mürəkkəb sahələrdən biridir. Psixoloji korreksiya yalnız o halda həyata keçirilir ki, psixi qüsür və ya normadan kənar çıxma halları mərkəzi sinir sistemini üzvü zədələnməsi və ya psixi xəstəlik mənşəli olmasın.

Psixoloji korreksiya fiziki jəhətdən sağlam adamların psixikası və davranışındakı qüsurların aradan qaldırılması üçün psixoloqun istifadə etdiyi psixoloji təsir priyomlarının məjmusudur.

Psixokorreksiyanın **təsir vasitələri** insanın yeni həyat şəraitinə yaxşı uyğunlaşması, gündəlik daxili və xarici gərginliklərin aradan qaldırılması, müxtəlif münafişələrin həll edilməsi, insanların zərərli vərdiş və meyllərdən xilas edilməsini nəzərdə tutur.

Pedaqoji praktikada psixokorreksiya üzrə həyata keçirilən işlərin əsas **məqsədləri** aşağıdakılardır:

1. Uşağın yaş normativinə uyğun olaraq inkişafının davam etdirilməsi, tərbiyənin fərdiləşdirilməsi işinə Pedaqoji kollektivə köməyin göstərilməsi;
2. Uşaqlarda qabiliyyətlərin, maraq və meyllərin inkişaf etdirilməsi;
3. Uşaqların inkişafındakı geriləmələrin, təlimdə və davranışındakı pozğunluqların aradan qaldırılması məqsədi ilə inkişafetdiriji-korreksiya proqramlarının işlənilməsi və hazırlanması və həyata keçirilməsi;
4. Ayrı-ayrı uşaqlar və onların qrupları ilə, xüsusilə «risk» qrupuna aid edilən uşaqlarla korreksiyaediji treninqlərin keçirilməsi.

Pedaqoji təcrübədə tətbiq edilən psixokorreksiyanın **əsas vəzifələri** bunlardır:

1. İnsanın emosional köləlikdən azad edilməsi;
2. Adamlarda ünsiyyətə tələbat, ünsiyyətlilik hissi formalaşdırmaq;
3. İnsanın şəxsiyyət kimi özünüaktuallaşdırmasını təmin etmək;
4. İnsanda şəxsiyyətlərarası münasibət və davranışın səmərəli formalarını yaratmaq və möhkəmləndirmək;
5. İnsanın ijtimai həyata daza fəal jəlb olunmasını təmin etmək və özünə qarşı məsuliyyətliliyinə təhrik etmək;
6. Məktəbdə təhsil dövründə və dərsləndənkar iş prosesində uşaqların inkişafı istiqamətində inkişafetdiriji-korreksiya işləri aparmaq.

Təhsil müəssisələrində psixokorreksiya sahəsində iş aparan praktik psixoloq hər bir uşağın fərdiyyətini öyrənməklə. Onun təlimi, tərbiyəsi və inkişafı üçün şəxsi məsuliyyət daşdığına dərk etməlidir.

Deməli, **psixoloji korreksiya** üzrə işlərin sistemində uşaqlarda inkişaf qüsurlarının, idrak prosesləri, ünsiyyət fəaliyyəti və davranışla bağlı qüsurların aradan qaldırılmasına yönəlmiş fəaliyyət üstün yer tutur.

Praktik psixoloq sınaqdan çıxarılmış etibarlı metodikalara, inkişafetdiriji-korreksiya proqramlarına istinad etməklə mövjud qüsurların təshihə edilməsi istiqamətində sistemli və ardıcıl iş aparmalıdır.

5. Psixoloji konsultasiya psixoloji praktikanın terapiyadan ayrılmış nisbətən yeni müstəqil sahələrindən biridir. Bu sahə klinik qüsurları olmayan, lakin psixoloji yardıma ehtiyacı olan insanların həyatı tələbatlarından yaranmışdır.

ABŞ psixoloqu L.Bramer yazır ki, «konsultasiya peşə karyerası, nigah, ailə, şəxsiyyətin təkmilləşdirilməsi və şəxsiyyətlərarası münasibətlər zəminində yaranan problemlərin həllində insana yönəldilmiş proseduraların məjmu- yudur».

Psixoloji konsultasiyanın məqsədi müştərinin gündəlik həyatda qarşılaşdığı şəxsiyyətlərarası və emosional xarakterli çətinlikləri anlamaqda və onların həll edilməsində kömək göstərməkdən ibarətdir.

Konsultasiya hər bir insana öz şəxsi istəklərinə uyğun davranış proqramı seçməkdə və ona müvafiq hərəkət etməkdə, yeni şəraitə uyğunlaşmaqda, şəxsiyyətin iradi, intellektual və emosional sahədə yaranan problemlərin həllində kömək göstərmək məqsədi daşıyır.

Psixoloji konsultasiya sahəsində çalışan mütəxəssis ona müraciət edən müştərinin şəxsiyyətinə hörmətlə yanaşmalı, onun fərdiyyətini. Yaşama hüququnu tanımalı, sərbəst seçim hüququna hörmət bəsləməlidir. Mütəxəssis konsultant belə jəhətə diqqət mərkəzində saxlamalıdır ki, istənilən təlqin və təzyiq insana öz problemlərini düzgün həll etməkdə, hərəkətləri üçün məsuliyyəti öz üzərinə götürməkdə mane olur.

Konsultasiya işlərini məktəb psixoloqu qrup və fərdi şəkildə keçirə bilər. Burada əsas məqsəd bu və ya digər çətinliklərin mahiyyətini açmaq və onları aradan qaldırmaq üçün müvafiq psixoloji yollar göstərməkdən ibarətdir. Məktəb psixoloqu aşağıdakı hallarda məsləhət verməli olur:

- şagirdlərin tədris materialını mənimsəmələrindəki çətinliklər;
- oxumaq həvəsinin olmaması və oxuya bilməmələri ilə bağlı çətinlik;
- müəllimlə sinif arasında münaqişə yarandıqda;
- aparılan Pedagoji təsir vasitələri nəticə vermədikdə;
- ünsiyyətindəki çətinliklərlə bağlı çətinlik;
- şagirdlərin maraq, meyl və qabiliyyətləri ilə bağlı çətinlik;
- peşə seçimlərinə istiqamət verərkən qarşıya çıxan çətinliklərlə bağlı çətinliklər və s.

Psixoloq **şagirdlərlə** fərqli olaraq tədris, inkişaf, öyrənmənin səmərəli yolları, həyat mövqeyinin müəyyənləşdirmək, ünsiyyət, özünütərbiyə və s. kimi məsələlər ətrafında məsləhət keçirilə bilər.

Psixoloqun **valideynlərə** psixoloji məsləhəti aşağıdakı məsələləri əhatə edə bilər: uşağı məktəbə neyə hazırlamaq, onların təlimə marağını neyə inkişaf etdirmək, oxumaq istəməməsi, hafizəsinin zəifliyi, dalgınlıq, inadkarlıq, qorxaqlıq, sözlə baxmamaq, laqeydlik və s. kimi qüsurları aradan qaldırmaq, yaşlılara mehriban münasibəti hansı yollarla tərbiyə etmək və s.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Əliyev R.İ. Məktəbə psixoloji xidmətin aktual məsələləri. Bakı, 2004
2. Əmrahlı L.Ş. Psixoloji xidmətin əsasları. Bakı, 2007
3. Çələbiyev N.Z. Təhsil sistemində psixoloji xidmət. I hissə. Bakı, 2008
4. Zeynalabdinova Ə.X. Məktəbə psixoloji xidmətin praktik məsələləri. B., 2003.